

IRODALOM.

A Csikesz Sándor emlékkönyvek 5. kötete. Csikesz Sándor debreceni egyetemi tanár haláláról lapunk is megemlékezett. Csikesz Sándor jelentőségét igen szépen jelzi az, hogy tanítványai és tisztelői az ő emlékére egy tíz kötetből álló emlékkönyvet adnak ki, aminek nemrégiben jelent meg az ötödik kötete. Az egyes kötetek tartalmazzák részben Csikesz Sándor munkáit, beszédeit, referátumait, részben pedig tanítványainak tudományos dolgozatait. Az eddig megjelent négy kötet is érdekes és értékes anyagot tartalmaz. A most megjelent ötödik kötet olyan értékes munkáit hozza Csikesz Sándornak, amelyek felette állván egyes felekezeti szempontoknak, általános érvényűek és értékűek, és azt hiszem, hogy nem felesleges, ha felhívom lapunk olvasóinak a figyelmét erre. Ezzel nem akarom mondani, hogy a többi megjelent négy kötet nem volna másnak is érdekes. Én minden kötetben sok érdekes olvasmányt találtam és különösen a Csikesz írásai mindig egy nagy, igaz ember megnyilatkozásai számomra. A most megjelent ötödik kötet azonban messze túlhaladja az eddigieket.

E kötetben jönnek Csikesz Sándor dolgozatai a szektákról, vallás-pedagógiai, liturgiai és egyházismereti kérdésekről. Mindezek a tárgyak általános emberi és általános keresztény érdekességűek.

A szekták mozgalma valláspszichológiai és társadalmi szempontból is fontos. Jelentős dolog tehát, ha egy olyan egyéniség és olyan intellektus tárgyalásában kapjuk, amilyen Csikesz Sándor volt. A szekta kérdés tárgyalása lehetetlen egyéni és felekezeti beállítottság nélkül, pedig ez kell, mert hiszen ezeken túli, általános mozgalmakról van szó. Ha Csikesz Sándor a végén mégis kitér a speciális református szempontokra, az a megelőző objektív tárgyalások után különösen érdekes azért, mert egy nagy lélek gyakorlati állásfoglalásáról van szó.

A szekták fejezete alatt egy nagy cikkben tárgyalja az „Új Sálem” mozgalmat, mint kevésbé ismeretes, újabb változatot. Itt a mozgalom keletkezését követő elindítójának lelki elemzéséig és ezért különösen érdekes és mintapéldája az objektív, tudományos eljárásnak.

A valláspedagógiai rész alatt három cikke van. Az elsőben a falusi gyermekistentiszteletekről beszél, ahol ismerteti a legújabb valláslelektani irányt és a saját gyakorlati tapasztalatait. Csikeszt mély megézés ve-

¹ Keresztény Magvető 1941.

zette gyakorló lelkészi működése alatt és ezért minden szava érdekes. A következő két cikk a református kollégiumi nevelés lényeges vonásait és a debreceni kollégium évszázados külföldi kapcsolatait tárgyalja. Ez a két cikk unitárius szempontból is érdekes, mert hiszen a mi régi kollégiumaink és gimnáziumaink szelleme ugyanezekben a nyomdokokon haladt és Csikesz Sándor itteni, általános szempontok szerinti értékelésében saját értékelésünket is láthatjuk, amikből hasznos és megnyugtató tanulságokat vonhatunk le.

A Liturgia c. fejezetben „A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei“ cím alatt foglalkozik egy olyan kérdéssel, amelyik nemrégiben az unitárius lapokban is élénk vita tárgya volt. Ebből látni lehet, hogy ez a kérdés tényleg aktuális és nem intézhető el mellékesen. Csikesz Sándornak ezen oikkéből bámulattal látja az ember, hogy a sokszor mellékesnek látszó részletkérdések milyen régi és milyen mély megalapozottságra mennek vissza. Itt látja különösen a magunkféle laikus ember, hogy szellem, lélek és anyag és anyagi forma milyen módon kapcsolódik gyakran egymással. Ennél a kérdésnél Csikesz Sándort különösen nagy szeretet vezetett, mert ez a dolgozata mintegy elméleti előkészítése volt a debreceni egyetemi templom megépítésének, aminek rektorsága alatt igen jelentősen járult hozzá, és ami neki különösen szívügye volt. Itt szépen látható, hogy miképpen olvadt össze tudományos módszeresség, tudományos mélység és mindig nemes utakon vezérlő szeretet.

Az Egyházismeret c. fejezetben a magyar református egyház gyülekezeti munkájáról értekeztek. Itt áttekintést kapunk tényekről, sok értékes kritika, vagy irányító szemponttal.

A Bírálatok c. fejezetben a Czeglédy új bibliafordítását és Szabó Imre: „Imé a Magvető kíméne vetni“ c. könyvét bírálja. A bibliafordítás általános érdekű dolog és itt Csikesz a tőle ismert alaposággal és roppant széleskörű ismerettel és ítélőképeséggel szól a dologhoz. Mindig érdekesekek a fejtegetései, mert egy rendkívüli ember lelkébe és értelmi fegyverzetébe látunk be. A bírálatok éppen ilyen szempontból különösen fontosak, mert itt azt látjuk, hogy egy eléje tett tárgykörre milyen nagy felkészültséggel reagál. Itt derül ki az az átfogó ismeret és erkölcsi emlékedettség, ami Csikesz Sándor egyéniségének két alappillére volt.

Utoljára hagytam a kötet első, rövid, tallam 12 oldalra terjedő, de tudományos jelentőségében legfontosabb dolgozatát, melynek címe: „A vallás gyökere.“ Ez rám nézve egyénileg különösen is érdekes, mert Csikesz Sándor egy bizalmas pillanatban kifejezte, hogy mennyire szívén viseli ezt a problémát és ennek az ő általa adott megfontolását. Igazi kutató tudós módjára ezt az alkotását nem tekintette befejezettnek, hanem csak olyanra, amelyikben egy nagy probléma helyes megoldási útjára jutott, de aminek a kicsiszolásán gondolatban állandóan dolgozott. Elmondotta, hogy egyszer valahol felolvasta és előkelő egyházi férfiak nem értettek egyet a megoldásával. A kérdést jól fejezi ki a címe. Keresi, hogy hol van a vallásoknak az a végső gyökere, amitt a mi emberi megismerő képességünkkel meg tudunk fogni. Engem egyénileg a dolgozat megoldása

azért is érdekelt, mert én is foglalkoztam már ekkor gondolataimban hasonló kérdéssel, és az én elgondolásaim meg is jelentek már nyomtatásban „A hit eredete” című dolgozatomban.¹ Eppen ezért én nagy érdeklődéssel olvastam most Csíkiesz Sándor cikkét. Ez a kis cikk elementárisan szemlélteti Csíkiesz egész egyéniségét és tudós mivoltát. Hihetetlen intelligenciával, akarakterővel és az igazságra törekvéssel fog neki a kérdés tárgyalásának. Stílus, gondolatok szakadozottak lesznek a benne feszülő erőtől. Jellemző, hogy a teológus nagy igazságra és kézzelfogható bizonyítékokra való törekvésében szinte a természettudományi módszer anyagszerű eszközeihez akar folyamodni. Gondolatmenetének szavakkal ki nem fejezett hangulata, hogy az ember a maga teljességében (testi és lelki mivoltában) úgy van megalkotva, hogy ami a lényege, az lényeges vonásaiban, itt sorsdöntő és életirányító ösztöneiben jelentkeznek is. Egészen gigászainak tűnik fel a gondolata, hogy a vallás is sorsformáló ösztön, és hogy ez tényleg ösztön, analógiákat keres más, életmeghatározó ösztöneinkkel és ezen ösztöneinknek materiálisan és dinamikailag megnyilvánuló jellegeivel. Soha ilyen elementáris erővel nem láttam még közelebbről a prometheusi embernek a küzdelmét az isteni tüzért. Az emberi gondolkodás történelmi adottságában van, hogy — amint Csíkiesz Sándor nekem elmondotta — éppen előkelő egyházi részről nem értették meg és nem helyeselték a felfogását.

A saját megoldásom lényegileg egyezik a Csíkiesz Sándoréval, ha nem is olyan elementáris az én bizonyításom. Az már az egyéniségünk tudományos előképzettségében rejlik, hogy a módszereink, vagy gondolkodásunk és bizonyítási módunk jellege más. A kiindulási pontom az volt, hogy az emberrel, mint adottsággal adva van az ő testi és lelki mivolta és minden emberi akciónk ennek az immanens adottságnak a kisugárzása. A dolog természetében rejlik, hogy lélektani és metafizikai dolgokról nem lehet egyértelműen beszélni és hogy küzdünk a kifejezésekkel.

E rövid ismertetés keretében csak fel akarom hívni a figyelmet Csíkiesz Sándor eme nagyszerű dolgozatára és csupán csak egy megjegyzést akarok még hozzáfűzni. Nem tudom megítélni, hogy magas egyházi bölcselők mennyire tudják Csíkiesz Sándor tételét elfogadni vagy nem. En, mint laikus, ezt tán így értem meg, hogy a keresztény egyházak az isteni kijelentés alapján állván, nem tudják az ő immanens megoldását elfogadni. Azonban úgy érzem, hogy kizárólag csak elméleti gondolkodásunk gyakorlatosságán múlik, hogy a kettő között ne lássunk olyan áthidalhatatlan irt. Elméletileg fel lehet fogni a dolgot úgy, hogy az ember számára a parancsszerű, egyszersmindenkorra szóló isteni kijelentés és az ember teremtésekor beleoltott ösztönszerűség vallójában egy, csupán az egyszerű emberek részére a kijelentés könnyebben megérthető és gyakorlatiasabb. Ugyanis az ösztöneinkről nincsen tudatos tudomásunk, még ha szerintük élünk is — hiszen másképpen nem is élhetünk —, azonban egy parancs igen tudatos és világos valami. Vallójában egy ösztön nem tudatosan ható parancs, de azért parancs. Tehát csak didaktikai fogal-

¹ A hit eredete. Gyulai Z. Keresztény Magvető. 1941. — LXXII. 235—244.

mazásról, vagy ismeretelméleti kifejezésről van szó. Magasabb elméleti szempontból a kettőt össze lehet egyeztetni. Azt hiszem, hogy a kifejtésszerű felfogásnak gyakorlatilag és történelmileg nagy jelentősége volt. Azonban nem tudom képzelni azt, hogy ennek a magasabb elméleti felfogásnak is lehet történelmileg és gyakorlatilag is jelentősége és használata. Csupán vigyáznunk kell, hogy egy ilyen kérdésnél ne rövidlátóan vonjuk le a konzekvenciát. Azonban ugyanez az óvatosság szükséges a hitélet történelmi kifejlődésének a menetében is, amint ezt a hitélet története bizonyítja. Vezető elv az lehet, hogy egy igazán felismerés csak jóra vezethet, ha azt etikai felelősséggel használjuk fel. Egyéni véleményem, hogy Csikesz Sándor e kis dolgozatban nemcsak egész lelkének feszültséget adott, hanem jelentős eredményt is ért el, aminek a hatása időt feletti lesz.

Jyulai Zoltán.

Dr. Mikó Imre: „Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika.“ (Kolozsvár, 1944. 551. l.) Közel 550 oldalra terjedő könyv áttekintő és összefoglaló rendszerbe foglalja nemzetiségi jogunkat. A szerző, eddig nagyon nélkülözött gyűjteményt ad, nemzetiségeinkre vonatkozó tételes jogszabályok, nemzetközi szerződések és megállapodások, és az ezeket megelőző politikai erők harcának, megismeréséhez, — különös tekintettel a magyar nemzet történetének utolsó 150 évére, vagyis II. József korától napjainkig, de ugyanakkor hivatkozik a nemzetiségi jogtörténet régebbi forrásaira, „erkölcsi és jogi principiumok“-ra is egészen az országépítő, Szent István királyunk Imre fiához intézett intelmeitől kezdődően. Szerintem a könyv öt fejezete két főrésze osztható. Az első rész, vagyis az első három fejezet tárgyalja nemzetiségi jogrendszerünk, nemzetiségi tételes jogunk, kialakulásának történetét érintve ezen jogfejlődéssel kapcsolatosan folytatott politikai harcok történetét is; a második rész pedig, illetőleg a negyedik és ötödik fejezet nemzetiségi jogunk általános alapelveinek értékelésével és magyarországi nemzetiségek tételes jogainak felsorolásával és ismertetésével foglalkozik.

Nemzetiségi jogunk fejlődésének gyökerét a XVIII. század végéig, vagyis addig az időszakra vezetheti vissza, amikor a magyar nemzet megkezdte harcát, Mária Terézia és különösen II. József idején, a magyar nyelvnek az állam nyelveként való elismeréséért, — ugyanis a magyar nyelv helyét előbb a latin, majd a német kezdi elfoglalni. II. József nyelvrendeletei a német nyelvet vezette be a közigazgatás, közép- és felső-oktatás és az állami élet egyéb területeire, így az országgyűlési követek választhatóságának is egyik feltétele a német nyelv ismerete volt. A szabadságharcos „kallapos király“ gyűlölettől vezetett politikája visszahatást kellett a nemzeti érzésű magyar nemességben és a nemzeti öntudat ébredni kezd Később II. Lipót, I. Ferenc uralkodása alatt mind erősebb lesz a magyar nemesség, státusok és rendek megtartása, a magyar nyelv használatát tiltó és megszorító rendelkezésekkel szemben. Úgyhogy a magyar nyelv bevezetése az állami élet minden ágazatába közel hatvan évig tartott. Ez a kitartó küzdelem több nyelvtörvényt eredményezett, melyeket a szerző, mint a fejlődés útját jelző határköve-

ket fel is sorol: „az 1791:XVI. tc.“ hogy nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék; az 1792:VII. tc. „a magyar nyelv tanításáról és használatáról“; az 1805:IV. tc. „a magyar nyelv használatáról“; az 1830:VIII. tc. „a nemzeti nyelv használatáról“; az 1836:III. tc. „a magyar nyelvről“; az 1840:VI. tc. „a magyar nyelvről“ és az 1844:II. tc. „A magyar nyelv és nemzetiségéről“. Saját nyelvünk védelmébe és érdekébe hozott törvények, a nemzetiségekre vonatkozóan, csak közvetve tartalmaznak rendelkezéseket. De a magyar országgyűlés nemzeti újjászületésének ebben a szenvedélyektől túlfűtött időszakában a nemzetiségekről sem feledkezett meg, mert Kossuth Lajos által átjavított és pártfogolt törvényjavaslatot „a kisebb nemzetiségekről“, mint első nemzetiségi törvényünket, az 1849. július 28-iki ülészáján megszavazta. Ez a Szemere Bertalan-féle nemzetiségi törvény, mely „első nemzetiségi jogokat védő törvény Közép-Európában“, korát megelőzte, mivel ebben az időben kisebb népeknek, a nemzetiségeknek az állam keretében való jogvédelme ismeretlen fogalom volt. A nemzetiségek szerint a törvény nélkülözte „Az őszinteség erkölcsi alapját“, magyar részről pedig azt kifogásolták, hogy igen sokat adott a nemzetiségeknek s így előkészítette az állam felbomlását. Ez az akkori megállapítás helyes volt, mintha érezték volna, hogy ez a törvény az első lépés azon liberális irányzat kialakulása felé, mely az állam centrifugális nemzetiségi, népi erőinek felszabadításához indokolatlanul hozzájárul.

Az első nemzetiségi törvényünk a gyorsan rohanó történelmi események miatt nem került végrehajtásra.

Már az abszolutizmus korában megkezdődtek az egyezkedések a nemzetiségekkel és kísérleteket tesznek a nemzetiségi kérdés alkotmányos rendezésére. Kossuth Lajos is alkotmánytervével kapcsolatban, régebbi álláspontjával ellentétben, a nemzetiségi jogok megadása terén elment addig a legszélső határig, ami a magyar államesszmével összeegyeztethető. Kiegészítés után a magyar nemzet életében is új korszak kezdődött, amely a törvények sorozatát adja. Így jutunk el az 1868:XLIV. t.-c. azon nemzetiségi törvény megszavazásához, mely a duálizmus korában nemzetiségi politikánk alapját képezte. Ez a törvény a Szemere-féle nemzetiségi törvény rendelkezéseit vette át, — allag gondolata pedig, Deák Ferenc által is vallott, az ősi alkotmány értelmében fennálló nemzeti egységtől létrejött „egyetlen politikai nemzet“, melynek a hon minden polgára egyenjogú tagja.“

Végeredményben három javaslat kerül a ház elé, Deák Ferenc törvényjavaslata, a központi bizottság javaslata és a kisebbségek törvényjavaslata. A képviselőház vitájában a javaslatokhoz többek között hozzá szólnak magyarok részéről: Deák Ferencen kívül, br. Eötvös Lajos a nemzetiségi kérdés nagy teoretikussá; br. Kemény Gábor, br. Kemény Zsigmond, Csengery Imre, Bobory Károly; *szászok részéről:* Fabricius Károly, Eitel Frigyes, Rannicher Jankab; *tótok részéről:* Plachy Tamás, Dofiránzky Adolf, Zmieskál Mór, Rudnyánszky Flórián; *szerbek nevében:* Dimitrievics Milos, Militics Szvetozár; *románok nevében:* Hodoslu József, Maniu Aurél, Mocsányi Sándor, Medán Endre, Berlea Zsigmond, Vlád

Alajos, Bábes Vince, Pap Simon, Román Sándor. Úgy a képviselőház, — mint a főrendiház felállással fogadja el Deák Ferenc törvényjavaslatát, Tisza Kálmán és mások által javasolt kisebb módosításokkal.

A könyv történeti részének utolsó fejezete nemzetiségi politikánkat tárgyalja a kiegyezéstől napjainkig. Ebben a korban a nemzetiségi kérdés politikai tekintetben megszűnt teljesen belügyi kérdés lenni és nemzetközi jelentőségre tett szert.

A kiegyezéskori nemzetiségi politikának kiinduló pontját az a tény képezi, hogy a nemzetiségek nem fogadják el a Deák és Eötvös által nyújtott baráti jobbot. A nemzetiségek egyrésze az 1868. évi törvény életbelépése után passzivitásba lépett. A szerző itt többek között felemlíti az Arnyai Dániel-féle 1870. évi nemzetiségi törvényjavaslatot, melynek országgyűlési tárgyalására sohasem került sor; Mocsáry „higgadtságot, eszélyt, valódi politikát“ hirdető politikáját, hogy a külföldet megnyerjük; azután Szilágyi Dezsőnek magatartásunkat meghatározó helyes elgondolásait: „a nemzetiségeink nem becsülték meg a magyar nemzet magyarságát, nem teljesítették azt, aminek ellenében nekik egyenlő jogokat adtunk, ezzel pedig minket is felemeltettek attól, hogy feltételeesen elvállalt kötelezettségünket teljesítsük...”

Ebben az időben lépnek életbe az iskolai nyelvtörvények, melyeket a nemzetiségek, külföldi sajtó támogatásával kísérve, hevesen támadtak.

Felemlítendő még br. Bánffy Dezső szovinista nemzetiségi politikája, ki — találó meglátással — hibáztatja az eddigi nemzetiségi politikát, „mert az nem ismerte fel, hogy a nemzetiségeknek adott kedvezmények az ő kezükben, csak átmeneti eszközök képeznek az egységes magyar nemzeti jelleg megbontására“; gr. Apponyi Albert, ki a nemzet politikai egységének megteremtését az intelligenciában kereste, — felállítva a „kultúrai egység“ elméletét; Andrassy belügyminiszter, ki politikai higgadtságával a nemzetiségi kérdés megoldását a jó közigazgatásban kereste; végül Jászi Oszkár, ki „a nemzetiségi kérdést a demokrácia archimédes-i pontjának tartja“, történeti matérialista felfogásával és sajátos nemzetiségi politikai elgondolásával sokban hozzájárult a magyar állam 1918—1919. évi összeomlásához.

A szerző munkájának úgynevezett első részét a trianoni és a két bécsi döntés után megnagyobbodott Magyarország nemzetiségi politikájának is ezen politikának a tételles nemzetiségi jog kialakulására gyakorolt hatásának részletes ismertetésével zárja le.

A második rész első fejezetében a magyar politikai nemzet fogalma történeti fejlődésének, kialakulásának rövid keresztmetszetét adja. Történeti sorrendben megvillágítja, hogy mit ért politikai nemzet, magyar nemzetfelfogás, Szent István elméi alatt; hogyan értelmezte ezt Werbőczy István, csak a nemességet magába foglaló, úgynevezett populus Werbőczyanus-i arisztokratikus elméletében, — ki szembeállította a populust a plebs-vel, a memesi népet a köznéppel; azután hogyan értelmezte a politikai nemzetet Deák Ferencnek, a populus Werbőczyanus és a natio Hungarica szintézisén felépülő, közjogi nemzet fogalma. Itt megemlékezik Concha Győzről is.

A könyv utolsó fejezetében kimerítően ismerteti a magyarországi nemzetiségekre vonatkozó tételes jogot. Bizonyos történeti utalásokkal méltatja az összes vonatkozó törvényeket, rendeleteket és egyezségeket, úgyhogy az érdeklődő tökéletes utbaigazítást kap többek között a nemzetiségek állampolgárságát, nyelvhasználatát, iskola ügyeit, egyesület-alakítási jogait szabályozó tételes nemzetiségi jog megismeréséhez.

Ezen rövid összefoglalásban érzékeltetni is allig lehet azt a nagy anyagot, amit a munka magába foglal. E szűk keretek között ez nem is lehet szándékom, céllom, legfennebb csak az, hogy felhívjam az érdeklődők figyelmét egy tucdmányos munkára, mely tárgyilagosan ismerteti nemzetiségi politikánk fejlődését. Éppen ezért az elmélyülő tanulmányozásnak nagyon értékes és hasznos, mivel megmutatja azt, hogy hogyan nem kell nemzetiségi politikát csinálni és azt is, hogy a múlt századi szabadelvű elgondoláson alapuló nemzetiségi politika mennyire tehetetlen ezen súlyos kérdés megoldására és ez a még túlsúlyban lévő felfogás helyet kell adjon a reálpolitikai adottságokból kiinduló, és a fizikai erőn, faji kiválóságon és a geopolitikai körülményeket figyelembevevő célkitűzésen alapuló nemzetiségi politikának. — **Dr. Nagybaconi Nagy Lajos.**

P. Szentmártoni Kálmán: Berde Mózsá. (Történelmi arckép.) Kolozsvárt, 1944. 35. l. Keresztény Magvető Füzetei 43. szám. Beszerezhető az Unitárius Inatkeresztőben: Kolozsvár, Kossuth Lajos-u. 9. szám. Ara 2 P.

KÜLÖNFÉLÉK

Dr. Mester Miklós államtitkár.

Naplólapok, folyóiratok egyformán nagy örömmel és lelkesedéssel írtak **dr. Mester Miklósnak** közoktatásügyi államtitkárrá történt kinevezéséről s a különböző politikai pártokba és társadalmi osztályokba tartozók egyformán jó reménységgel és megnyugvással néznek munkássága elé. Neve eddig se volt ismeretlen, de nagy emberi portréja most kezd kibontakozni. Sorsdöntő pillanatokban lett **dr. Mester Miklós** a magyar műveltségnek egyik őrzője, gondozója, védelmezője. A világeseményekkel kapcsolatosan nemzeti életünk is átalakulóban van. Ennek az átalakulásnak lényegét a „politikai nemzet — népi nemzet” fogalmak adják meg. A mai helyzetből való következtetés, hogy **Mester Miklós** politikai eszményeként a német népi gondolat lényegét fogadta el. Erdélyből valló, székely népi vérből származó s ez meg fogja őt óvni a túlzásoktól. Míg egyes magyar íróknál a népi gondolat elhajlott balra, **Mester Miklós** az egyenesvonalú, mert **Mester Miklós** nemcsak politikus, hanem történetíró is. Mint a nép fiának, vezérlelve lesz, hogy nagy szeretettel viseltetik a nép iránt, de mint történetíró, megbecsüli a multat s a történelmi osztály igazi értékeit. A szellem, a tudás mindig előjogot követel, bármelyik osztálybelnek is legyen az tulajdona s ezért ő lesz az, aki a nemzet szellemi javainak hordozója és őreit, az őket megillető politikai és vezető szerephez igyekszik juttatni, mindig gondosan figyelve a nemzeti egység megővésére. **Mester** olyan erős egyéniség, aki majd fékezni tudja a szenvedélyek lángjainak gyújtogatóit, akik a középosztály félreállításában látnák az egyedüli boldogító irányt. Célja lesz a magyarság tartó pilléreit jelentő népet felemelni, megerősíteni s a középosztállyal való egységben szolgálni nemzeti célunkat, amely ma ebben foglalható össze: fennmaradni és megőrizni függetlenségünket.

Dr. Mester Miklós állásának elfoglalása után tett már nyilatkozatokat s azok mutatják, hogy vele a magyar tudás és erkölcs jutott hatalomra, s bizonyára szociális célkitűzéseit is ezek fogják irányítani. Maga is a munka embere, megfogja becsülni a szellemi- és kézimunkást egyaránt s javítani fog helyzetükön.

A tanítványi hálát sohasem láttuk bensőségebbnek, mint nála.